

Türk Dövlətləri Təşkilatı Türk Universitetlər Birliyi rektorlarının 6-7 iyun 2023-cü il tarixlərində Səmərqənddə Özbəkistan İpək Yolu Beynəlxalq Turizm və Mədəni İrs Universiteti, Türk Universitetlər Birliyinə hazırda sədrlik

Bəzi insanlar "ağıllı olmadığına görə" cavabını verirlər. Amma elmlə məşğul olmaq genetika və ya zəkaya aid deyil, ənənə məsələsidir. Yəhudi qardaşlarımız dünya əhalisinin 0,2% təşkil edir və elm üzrə yüzə 20% Nobel mükafatını alırlar. Onlar digər insanlardan daha ağıllıdır? Əsla deyil. Sadəcə onların mədəniyyətində elmə, təhsilə önəm verilir. Ona görə də biz bunu ənənəyə çevirməli və uşaqlarımıza erkən yaşda aşılamalıyıq.

Xüsusilə sosial elm adamları

müşahidələrimə əsaslanaraq, Türk Dünyasında elmi inkişaf etdirmək, dünya ilə rəqabət aparmaq üçün nə etməli olduğumuzu ümumiləşdirmək istərdim:

Birincisi, elm ədalət, azad düşüncənin və sorğu-sualın mövcud olduğu mühitlərdə inkişaf edir. Biz bunu unutmamalı və uşaqlarımızı bu ruhla, bu vərdişlə böyütməli, onlara bu mühiti təmin etməliyik. Elmdə azad düşüncə çox vacibdir. Türk Cümhuriyyətlərinə gedəndə məni mərasimlə qarşılayır, böyük hörmət

rindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Onları qarışdırırsan, əvvəl elm əziyyət çəker, etibarını itirər, irəliləyə bilməz, inkişaf edə bilməz.

Altıncısı, elm adamlarını dinləndir və siyasətdən uzaq tutmaq lazımdır. Əgər din və siyasət elm adamlarına müdaxilə edirsə, nəticə elmin yox olmasına gətirib çıxarar. Əslində, bunun ən gözəl nümunəsi kimi Uluq bəyin Səmərqənddə qurduğu rəsədxananın taleyini göstərə bilirik. Dini və siyasi ifratçılıq, o vaxtlar dün-

Elmlə bağlı vəzifələrə təyinatlarda da bu nəzərə alınır və bu vəzifələrə dünya və Amerikadan ən yaxşı kadrların gətirilməsi üçün səy göstərilir.

Səkkizincisi, insanlar elmlə məşğul olmağa başlayanda onlara azadlıq verilməli, "bunu et, bunu etmə" deyilməməlidir. Alim azadlıq istəyir. Onların bir şeyə marağı var və onu izləyir və siz ona bu barədə sərbəstlik verməlisiniz. Ömrünü buna həsr etdiyinə görə də, şübhəsiz ki, insanlığa faydalı bir iş görəcək-

Türk dünyasında elmi necə inkişaf etdirməli...

Əziz Sancarın 10 qiymətli tövsiyəsi

"Türk Dünyasına vəfa və sevgi borcu olmayan bir türk yaxşı alim ola bilməz"

edən Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti və Daşkənd Dövlət Şərqişnaşlıq Universiteti ilə birgə xüsusi toplantısı keçirilib.

Millət vəkili, təhsil eksperti Etibar Əliyev sosial şəbəkədə Nobel mükafatı laureatı, Prof. Dr. Əziz Sancarın həmin toplantıda etdiyi çıxışın mətnini paylaşmışdır. Türk Dünyası üçün son dərəcə dəyərli çıxışı təqdim edirik:

Əziz qardaşlar!

İlkin olaraq bildirmək istəyirəm ki, Türk Dövlətləri Təşkilatına bağlı Türk Universitetlər Birliyinin toplantısında sizə müzakirə etmək mənim üçün böyük qürur mənbəyidir. Uzun müddətdir bir-birindən ayrı düşmüş türklərin bir araya gəlməsi, güclərini birləşdirməsi, həm özlərinin, həm də dünyanın inkişafına töhfə vermək imkanı əldə etməsi, hər zaman gənclik arzumuz olub. Ona görə də mən çox şadam ki, siz Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı Səmərqənddə bir araya gəlib, millətimizin elm və təhsil problemlərini, bu problemlərin ortaq həll yollarını müzakirə edirsiniz.

Nobel mükafatını alanda hiss etdim ki, mən təkcə özümü deyil, təkcə Türkiyə Cümhuriyyətini deyil, bütün Türk Dünyasını təmsil edirəm, bunu bilirəm və bundan çox qürur duyuram. Amma eyni zamanda içimdə bir təssüf hissi var idi. Biz böyük sivilizasiyalar yaradan böyük türk millətiyik. Niyə mən Nobel mükafatı alan ilk türk olmalıyam? Biz, öz tariximizlə fəxr edirik. Tarix kitablarında bizə öyrədildilər ki, biz türklər böyük mədəniyyətlər yaratmışıq.

Düzünü deyim, mən ibtidai sınıfta, orta məktəbdə buna inanırdım. Amma liseyə, universitetə gedəndən sonra buna şübhə etdim və bu məndə bir maraqla qaldı. İllər sonra Qərb müəlliflərinin əsərlərini oxudum və anladım ki, 750-1250-ci illər arasında Türk Dünyası elm dünyasının mərkəzi olub. Həqiqətən də biz böyük mədəniyyətlər yaratmışıq. Amma bir çox səbəblərə görə bundan sonra elmlə məşğul olmağı dayandırdıq və Avropa, Amerika Birləşmiş Ştatları bizi qabaqladı. Biz bunu həll etməliyik. Həqiqətən də göz qabağındadır ki, biz türklər son 500 ildə elmə layiqincə töhfə verə bilməmişik. Bəs niyə etmədik?

bu məsələ üzərində işləməlidirlər.

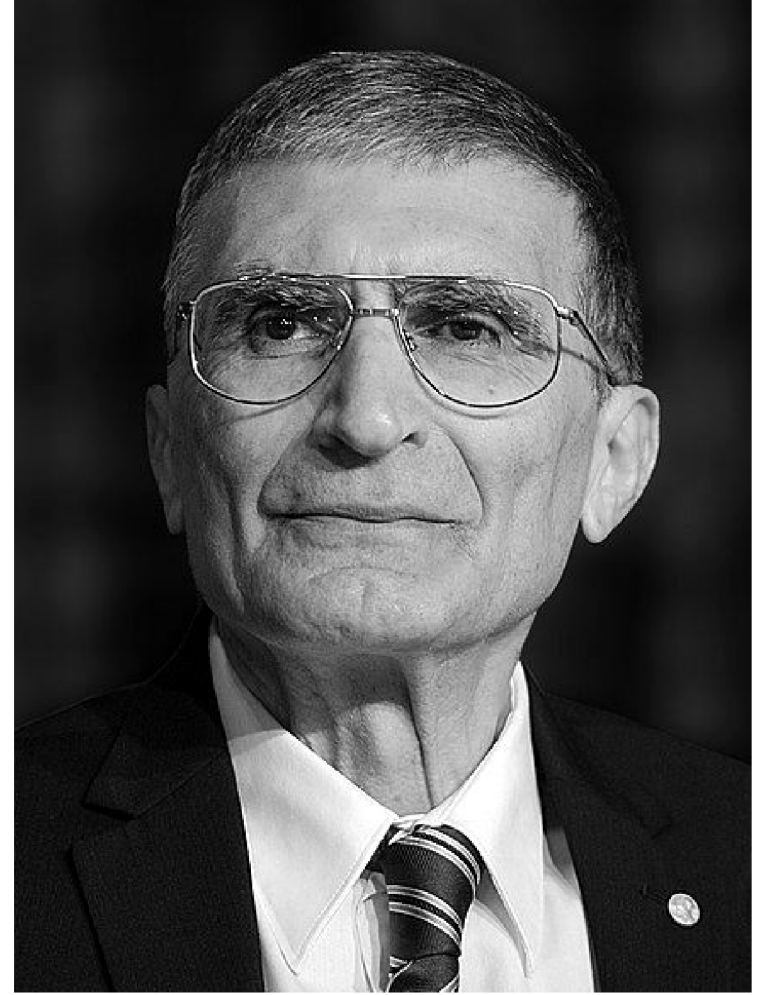
Getdiyim türk ölkələrində texnologiyaya əhəmiyyət verməyə başlandıqlarını gördüm. Texnologiya vacibdir, lakin fundamental elm olmadan texnologiya yoxdur. Avropadan, Amerikadan avadanlıq alıram, texnologiya düzəldirəm, patentim var kimi təşəbbüslərlə nə Türkiyə, nə də Türk Dünyası yüksələ bilər. Bu mənim düşüncəmdir. Dünyada ad çıxarmaq istəyiriksə, bir güc kimi tanınmaq istəyiriksə, başqaları tərəfindən idarə olunmaq istəmiriksə, elmlə məşğul olmalıyıq, elmdə güclü olmalıyıq ki, dünya bizi ortaya qoyduğumuz elmlə tanışsın. Unutmaq lazım deyil ki, biz çalışdıqca, istehsal etdikcə üstün olacağıq. Əks halda, üstünlük genetik deyil. Bütün insanlar bərabərdir.

Şübhəsiz ki, Türk Dünyasında elmi geriliyin çoxlu institusional və sosial səbəbləri var. Təəsüf ki, onların necə həll olunacağını yaxşı bilmirəm. Amma mə-

gostərirsiniz. Bir insan olaraq, təbii ki, bu mənim xoşuma gəlir. Amma bunlar elmdə baş verə bilməz. Mənimlə işləyən ən uğurlu alimlər və yetişdirdiyim ən uğurlu tələbələr mənimlə mübahisə edən tələbələr olub. Bu baxımdan biz, xüsusən də azyaşlı uşaqlarımıza sərbəst düşüncəni, yaşlıların, mənim kimi insanların dediklərinə tənqidlə yanaşmağı öyrətməliyik.

İkincisi, biz fundamental elmlərə üstünlük verməliyik. Humanitar elm adamlarımız məndən inciməsən, onlara böyük hörmət var, amma sizə deyim ki, biz fundamental elmlərə sərməyə qoymalıyıq, uşaqlarımızın fundamental elmlərlə məşğul olmasına dəstək olmalıyıq, onlara özlərinə inam yaratmalıyıq.

Üçüncüsü, biz oğlan və qızlarımıza eyni təhsil imkanını verməliyik. Başda Türkiyə Cümhuriyyəti olmaqla, bütün türk cəmiyyətlərində bunun problem olduğunu fərqindəyəm. Bunu həll edə bilməsək, cəmiyyətimizin

ya miqyaslı elmi mərkəz olan bu rəsədxananın dağıdılması, alimlərinin dünyanın müxtəlif bölgələrinə qaçması ilə nəticələndi. Elm adamları dinə, əqidəyə qarışma-

dir. Bir sözlə, alimə sərbəst şəklidə öz elmi məqsədlərini qoyub, onlara nail olmaq imkanı verilməlidir.

Doqquzuncusu, bütün bunlardan başqa, mənə, Türk Dünyasına vəfa və sevgi borcu olmayan bir türk yaxşı alim ola bilməz. Mən elmə bir dərəcə kimi öz suallarına cavab tapmaq üçün daxil oldum. Bilmədiyimi öyrənmək üçün içəri girdim. Halbuki, mən elmlə məşğul olarkən, xüsusən də yad ölkədə bir şeyi həmişə ağımda saxlayırdım, heç vaxt unutmardım; düşünürdüm ki, burda təkcə özümü deyil, Türk Millətini təmsil edirəm. Və bu mənə həm güc, həm də məsuliyyət verdi. Hər dəfə bir işi etdiyimdə düşünürdüm ki, mən bundan nə alacağam, Türk Milləti nə əldə edəcək? Və bu mənim üçün güc mənbəyi oldu.

Nəhayət, bildiyimə görə, Türk Universitetləri Birliyi Türk Cümhuriyyətlərinin universitetləri arasında tələbə və professor-müəllim heyətinin mübadiləsini təmin etmək və Türk Dünyasında ortaq tədris sahəsi yaratmaq üçün işlər aparır. Mən bunları yaxşı inkişaf tendensiyaları kimi görürəm.

İstərdim ki, bunlar Türk Dünyasında birgə elmi araşdırmaları əhatə edəcək şəkildə genişlənsin və Türk Cümhuriyyətlərinin idarəçilərinə bu fəaliyyətlərə daha çox bütçə ayırmağı tövsiyə edirəm.

"Nobel mükafatını alanda hiss etdim ki, mən təkcə özümü deyil, təkcə Türkiyə Cümhuriyyətini deyil, bütün Türk Dünyasını təmsil edirəm, bunu bilirəm və bundan çox qürur duyuram. Amma eyni zamanda içimdə bir təssüf hissi var idi. Biz böyük sivilizasiyalar yaradan böyük türk millətiyik. Niyə mən Nobel mükafatı alan ilk türk olmalıyam? Biz, öz tariximizlə fəxr edirik. Tarix kitablarında bizə öyrədildilər ki, biz türklər böyük mədəniyyətlər yaratmışıq"

nim başa düşdüyüm odur ki, maliyyə sərmayələri qoymaqdan daha çox elmi mühiti inkişaf etdirmək lazımdır. Uluq bəy, İbn-i Sina, əl-Biruni yoxdan ortaya çıxmadı. O dövrdə Türk Dünyasında elmi mühit var idi, yüzlərlə uğurlu alim var idi, elmə maraqlı çox idi və əhəmiyyət verildirdi. Eyni zamanda Uluq bəy və onun kimi Orta Asiya Qızıl Dövrünün digər alimləri də Türk Dünyası elm adamları ilə əməkdaşlıq edərək elmlə məşğul olurdular. Bu gün bunlara əhəmiyyət versək, Türk Dünyasında elm və cəmiyyət inkişaf edər, tərəqqi edər.

Türk Dünyasındakı elmi geriliyin səbəblərini tapmaq və onların çarə yollarını göstərmək üçün sosio-humanitar elm adamlarımızın birgə və ətraflı araşdırmalarına ehtiyac olduğu şübhəsizdir. Amma mən burada öz təvazökar

yarısını təşkil edən qadınlarımızın potensialından inkişaf yolunda yararlanma bilmərik, bu potensialı reallaşdıran cəmiyyətlərlə rəqabət apara bilmərik.

Dördüncüsü, uşaqlarımıza çox erkən yaşlarından eksperimentlər aparmağı öyrətməliyik. Elm təcrübə etməklə öyrənilir, bunu unutmaq olmaz. Amerikaya gələndə Türkiyə məni təhsil və nəzəri elm baxımından çox yaxşı yetişdirmişdi, amma təcrübədə çatışmazlıqlarım oldu. Bunu uşaqlarımıza erkən yaşda öyrətməliyik. Bu vərdiş halına gəlməli və edərək öyrənilməlidir. Bunu sadəcə oxumaqla əldə edə bilməzsiniz.

Beşincisi, siyasət və din elmlə qarışdırılmamalı, onları ciddi şəkildə ayrı tutmaq lazımdır. Siyasət, din və elmi qurumlar məqsəd və metod baxımından bir-bi-

malıdırlar. Bununla onlar cəmiyyətin böyük bir hissəsini kənarda qoyar və onlarda etibarsızlıq düşüncəsi formalaşar.

Yeddincisi, alimlərə ləyaqətə əsaslanan imkanlar təmin edilməlidir. Onları təyin etmək, yüksəltmək üçün yeganə meyar ləyaqət olmalıdır. Məsələn, mənim işlədiyim Amerikada sizin dənən etdiyiniz işlərə baxırlar. Nobel mükafatını aldıqdan sonra dərc olunmaq üçün ilk məqaləm rədd edildi. Amerikada işləyəcəksən sə əgər, dayanmadan işləyəcəksən və nəse tapacaqsan. Onun ölçüsü budur. Başqa cürə sənə nə alimlər qulaq asır, nə də ABŞ Səhiyyə Departamenti kimi elmi fəaliyyətləri maliyyələşdirən qurumlar. Ona görə də işini davam etdirməlisən. Davam etməsək, dəstəkləməyəcəklər, Nobel filan dinləməzlər.